

17 | Veřejné rozpočty

Veřejné rozpočty v užším pojetí zahrnují státní rozpočet a místní rozpočty (rozpočty obcí a krajů). V širším pojetí zahrnujeme do veřejných rozpočtů i veřejné zdravotní pojištění. Veřejnými rozpočty u nás každoročně protékají stamiliardy korun a jejich podíl na HDP přesahuje 40 %. České veřejné rozpočty se za posledních pět let dostávají do stále hlubšího schodku, což je způsobeno růstem veřejných výdajů.

Veřejné rozpočty České republiky v roce 2003 (mld. Kč)

Tabulka zachycuje příjmy a výdaje veřejných rozpočtů v rozdělení na státní rozpočet, místní rozpočty a veřejné zdravotní pojištění.

	Příjmy	Výdaje	Saldo
Státní rozpočet	688,7	796,1	
Místní rozpočty	298,9	301,2	
Zdravotní pojišťovny	147,6	147,5	
Mimorozpočtové fondy*	45,1	65,6	
Celkem	1 180,3	1 310,4	-130,1

Zdroj: MF ČR.

* Mimorozpočtové fondy jsou fond dopravní infrastruktury, fond rozvoje bydlení, fond životního prostředí a zemědělský úharněná fond.

Podíl veřejného sektoru na národním hospodářství se během minulého století zvětšoval ve všech zemích. Exploze veřejných výdajů začala po II. světové válce, když ekonomové i politikové (do značné míry pod vlivem díla britského ekonoma J. M. Keynes) uvěřili, že veřejné výdaje a rozpočtové schodky pomáhají vytvářet nová pracovní místa a snižovat nezaměstnanost. Zatímco v roce 1913 představovaly veřejné výdaje ve Francii, resp. v Německu jen 17 %, resp. 14 % z HDP, v roce 1994 to už bylo 55 %, resp. 49 %. Ani Velká Británie, země s liberálními tradicemi, se neubránila obecnému trendu růstu hospodářské váhy státu.

Růst vládních výdajů ve Velké Británii

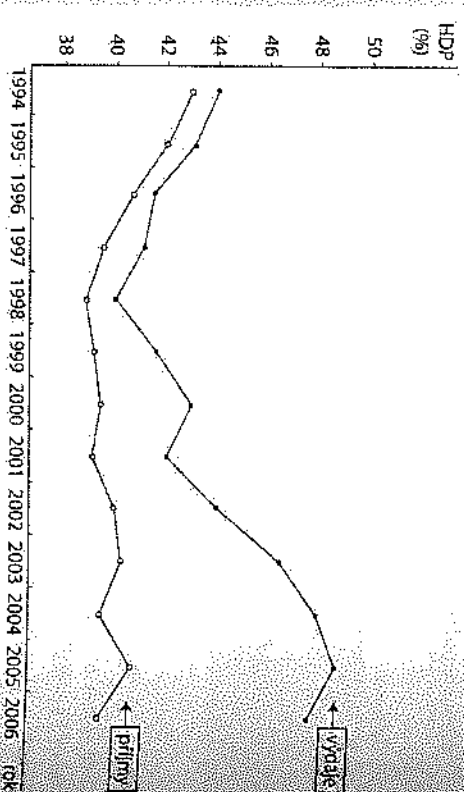
Tabulka ukazuje, jak rostl podíl vládních výdajů na hrubém domácím produktu.

Rok	Podíl vládních výdajů na HDP (%)	Rok	Podíl vládních výdajů na HDP (%)
1850	11	1946	52
1870	9	1950	43
1890	9	1960	41
1910	13	1970	50
1920	26	1976	54
1932	29		

Zdroj: Buchanan, J. M., Burton, J., Wagner, R. E. *The Consequences of Mr. Keynes. The Institute of Economic Affairs, 1978, pp. 32, 34.*

Veřejné rozpočty v ČR jako % HDP

Graf ukazuje, jak se u nás vyvíjel podíl příjmů a výdajů veřejných rozpočtů na HDP.

Graf: Příjmy a výdaje veřejných rozpočtů v ČR jako % HDP

Zdroj: MF ČR.

17.1 | Rozpočtový schodek a agregátní poptávka - tradiční teorie

Podle tradiční teorie mají veřejné výdaje (resp. daně) na agregátní poptávku dva protichůdné účinky: *množičkový efekt* a *efekt vytěšňování*. Oba efekty již byly vysvětleny v kapitolech 10 a 11, kde jsme demonstrovali účinky rozpočtové stimulace agregátní poptávky na modelu IS-LM (pro uzavřenou ekonomiku) a na Mundell-Flemingově modelu (pro otevřenou ekonomiku).

Budeme pracovat s modelem malé otevřené ekonomiky, který je vhodný pro českou ekonomiku. Pro *krátké období* tedy použijeme Mundell-Flemingův model. Zopakujeme si, že v režimu volně pohyblivého kurzu má zvýšení vládních výdajů za následek vytěšnění čistého vývozu o stejnou částku – vytěšnění je úplné. Když vláda zvýší výdaje a financuje je prodejem vládních dluhopisů, vyšší nabídka dluhopisů snižuje jejich cenu a zvyšuje úrokovou míru. Tlak na růst úrokové míry zvýší čistý dovoz kapitálu, takže domácí měna apreciuje a v důsledku toho klesá čistý vývoz zboží a služeb. Tento tzv. meznárodní vytěšňovací efekt byl znázorněn v kapitole 11 (Obrázekem 11 – 3).

Avšak v režimu stabilního měnového kurzu efekt vytěšňování v krátkém období neprobíhá, protože centrální banka brání nominální apreciaci domácí měny. Proto přírůstek vládních výdajů vyvolá růst domácího produktu. To bylo znázorněno v kapitole 11 (Obrázekem 11 – 5).

Mundell-Flemingův model ovšem předpokládá stabilní cenovou hladinu a je proto použitelný jen pro krátké období. V dlouhém období, kdy se cenová hladina mění, dojde k vytěšnění čistého vývozu v *každém případě*, tedy i v režimu stabilního měnového kurzu. Centrální banka totiž intervenuje proti nominální apreciaci tak, že prodává domácí měnu za zahraniční měny. Tím zvyšuje peněžní zásobu – a proto roste cenová hladina. Růst domácí cenové hladiny znamená *reálnou apreciaci* domácí měny, takže klesá čistý vývoz zboží a služeb.

K zobrazení vytěšňovacího efektu v *dlouhém období* použijeme model zapůjčitel-ných fondů (účinek zvýšení vládních výdajů jsme pomocí tohoto modelu demonstrovali již ve 4. kapitole).

Vládní výdaje, nabídka zapůjčitel-ných fondů a čistý vývoz
Předpokládejme, že veřejné rozpočty byly původně vyrovnané, tj. veřejné výdaje se rovnaly veřejným příjmům. Předpokládejme dále, že země je čistým vývozcem kapitálu ve výši 100 miliard. V tom případě je její čistý vývoz zboží a služeb také 100 miliard.

Pak vláda zvýší výdaje o 40 miliard, aniž by zvýšila daně. Vznikne rozpočtový schodek, který musí vláda uhradit půjčkami. Vypůjčí si tedy 40 miliard

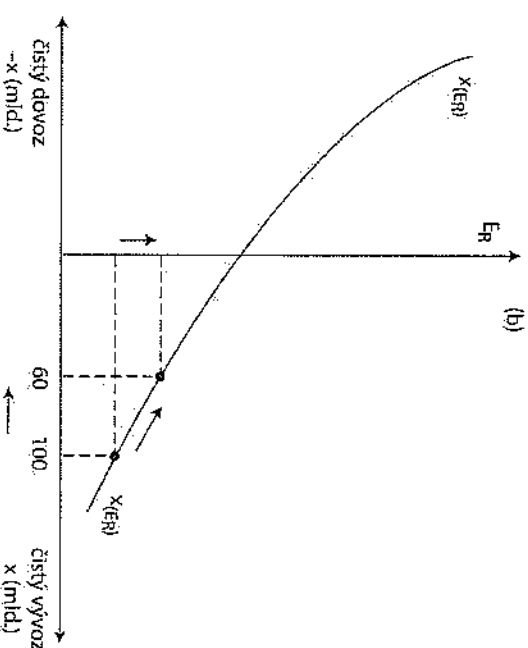
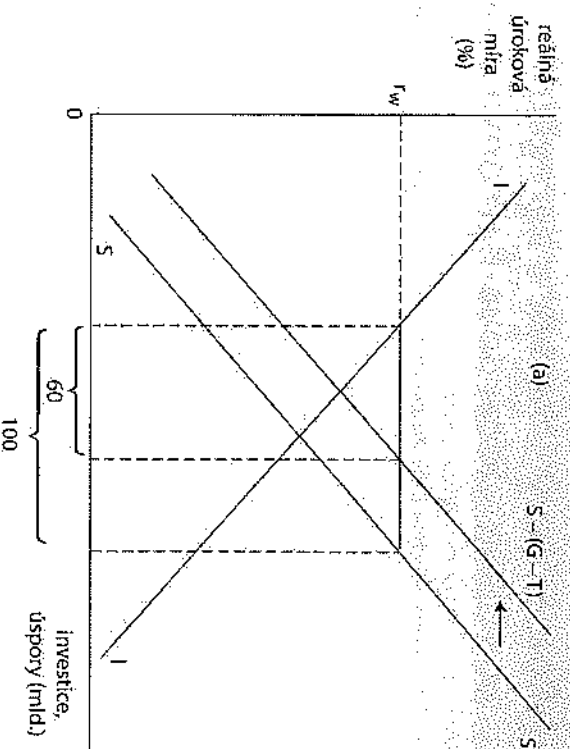
u bank, a tím se o tuto částku sníží na trhu nabídka zapůjčitelých fondů. V důsledku toho poroste úroková míra. Protože se jedná o malou otevřenou ekonomiku, růst úrokové míry povede ke snížení čistého vývozu kapitálu a domácí měna bude depreciovat. Depreciace sníží čistý vývoz zboží a služeb.

Náš příklad znázorňuje Obrázek 17 – 1. Graf (a) ukazuje trh zapůjčitelých fondů země, která je vývozcem kapitálu v rozsahu 100 miliard. Světová úroková míra je r_w . Připomeňme si poznatek ze 4. kapitoly, že čistý vývoz kapitálu je roven rozdílu mezi národními úsporami a domácími investicemi. Protože veřejné rozpočty této země byly původně vyrovnané, čistý vývoz kapitálu byl dán rozdílem mezi soukromými úsporami S a domácími investicemi I . Když vláda zvýšila výdaje, ve státním rozpočtu vznikl schodek $(G - T) = 40$ miliard. Tento schodek představuje snížení národních úspor¹⁹⁵ Původní křivka národních úspor se posunula doleva o vzdálenost $(G - T)$ a čistý vývoz kapitálu se snížil z $(S - I)$ na $(S - I) - (G - T)$, v našem příkladu ze 100 miliard na 60 miliard.

Na grafu (b) je znázorněna křivka čistého vývozu X_{net} , která ukazuje závislost čistého vývozu zboží a služeb X na reálném měnovém kurzu E_R . Když rostl vládní výdaj, snížil čistý vývoz kapitálu o $(G - T)$, jak je to patrné na grafu (a), narůstalo vnější rovnováhu ekonomiky a domácí měna apreciuje, dokud se čistý vývoz zboží a služeb nesníží také o $(G - T)$.

Obdobný účinek jako zvýšení vládních výdajů bude mít i snížení daní. Dojde-li ke snížení daní (aniž by vláda snížila své výdaje), vzniklý rozpočtový schodek bude opět znamenat snížení národních úspor, tj. křivka národních úspor na Obrázku 17 – 1 se posune doleva.

Dospěli jsme tedy k závěru, že v malé otevřené ekonomice v dlouhém období vyvolá zvýšení vládních výdajů (nebo snížení daní) stejně velké snížení čistého vývozu zboží a služeb. A to bez ohledu na to, má-li země volně pohyblivý nebo stabilní měnový kurz. Rozdíl je jen v tom, že v případě volně pohyblivého kurzu dojde k nominální depreciaci, a to okamžitě, kdežto v případě stabilního kurzu dojde k reálné apreciaci prostřednictvím růstu domácích cen, a to až v delším období (jelikož ceny zboží a služeb se mění pomalu).¹⁹⁶

Obr. 17 – 1 Růst vládních výdajů. Světová úroková míra je r_w . Při vyrovnaném státním rozpočtu se čistý vývoz kapitálu rovnal $(S - I) = 40$ mld., což znamenalo snížení národních úspor. Křivka národních úspor se posunula doleva o $(G - T)$ a čistý vývoz kapitálu se snížil z $(S - I)$ na $(S - I) - (G - T)$, tj. ze 100 mld. na 60 mld. Reálná depreciace.

Křivka X_{net} ukazuje závislost čistého vývozu zboží a služeb X na reálném měnovém kurzu E_R . Když rostl vládní výdaj, snížil čistý vývoz kapitálu o $(G - T)$, domácí měna appreciuje, dokud se čistý vývoz zboží a služeb nesníží také o $(G - T)$.

¹⁹⁵ Připomeňme si, že schodek veřejných rozpočtů představuje záporné veřejné úspory.

¹⁹⁶ Ve velké otevřené ekonomice rozpočtový schodek vyvolává zčásti čistý vývoz a zčásti investice a spotřebu, protože úroková míra se udrží nad světovou úrokovou mírou (viz dodatek 1 ke 4. kapitole).

17.2 | Rozpočtový schodek a agregátní poptávka - Ricardova-Barrova teorie

Zatímco tradiční teorie předpokládá, že zvýšení vládních výdajů nesnižuje spotřebu, Ricardova-Barrova teorie říká něco jiného.

Snižení daní a spotřeba

Pan Málek má roční čistou mzdu 200 tisíc korun. Z ní 40 tisíc spojí a 160 tisíc vydává na spotřebu. Pak vláda zvýší výdaje (aniž by zvýšila daně) a ve státním rozpočtu vznikne schodek. Podle tradiční teorie by to nemělo mít vliv na Málkovu spotřebu, protože jeho čistá mzda je stále stejná.

Ale co, když pan Málek přemyslí takto: „Když vláda zvýší výdaje (a přitom nezvýšila daně), vzroste státní dluh. Protože dluhy se musí platit, bude i vláda muset v budoucnu svůj dluh splácet. A čím déle to bude pokračovat, tím budou vyšší úroky ze státního dluhu. Aby vláda mohla v budoucnu splácet dluhy, bude muset v budoucnu zvýšit daně. Pak se sníží má čistá mzda a já budu muset snížit spotřebu.“

Málkova úvaha je logická, jestliže je jeho spotřební rozhodování ovlivněno nikoli momentálním důchodem, ale permanentním, resp. celoživotním důchodem. Pan Málek nechce mít během života příliš velké výkyvy ve spotřebě. Pokud očekává, že vláda v budoucnu zvýší daně, zareaguje na to přerozdělením své celoživotní spotřeby v čase – sníží spotřebu dnes, aby ji nemusel tolik snížit v budoucnu.

Pokud lidé skutečně uvažují tak, jako pan Málek, pak zvýšení vládních výdajů **bude motivovat lidi ke snížení spotřeby**. Tuto hypotézu poprvé vyslovil na počátku 19. století anglický ekonom *David Ricardo*, proto vešla ve známost jako *Ricardova ekvivalence*. Sám Ricardo ji ale posléze odmítl jako ne příliš realistickou. Do moderní ekonomie ji znovu vřátil Američan *Robert Barro*.¹⁹⁷ Ricardova věta ekvivalence je totiž doboře sluchitelná zejména se dvěma hypotézami moderní ekonomie – s hypotézou racionálních očekávání a s hypotézou životního cyklu. Podle hypotézy racionálních očekávání očekávají lidé v průměru správně odhadnout, jaké budou důsledky nárůstu vládního dluhu na budoucí zvýšení daní. Podle hypotézy životního cyklu chtějí lidé eliminovat větší výkyvy ve své celoživotnímu toku spotřeby a rozkládají svůj celoživotní důchod tak, aby měli během života pokud možno stejnou spotřebu. Jestliže tedy očeká-

vají budoucí snížení spotřeby (v důsledku vyšších daní), pak sníží dnešní spotřebu a použijí úspory ke zvýšení budoucí spotřeby.

Srovnáme Ricardovu-Barrovu teorii s tradiční teorií. Podle tradiční teorie má zvýšení rozpočtového schodku za následek snížení národních úspor, což vyvolá tlak na růst úrokové míry, apertaci domácí měny a snížení čistého vývozu. Podle Ricardovy-Barrovy teorie však ke snížení národních úspor nedojde. Růst rozpočtového schodku si znamená nižší veřejné úspory, ale protože lidé sníží spotřebu, vzroste soukromé úspory. **Pokles veřejných úspor je vyvážěn zvýšením soukromých úspor.** A jestliže nedojde k poklesu celkových národních úspor, nedojde ani ke snížení čistého vývozu. Podíváme-li se na Obrázek 17-1, zvýšení rozpočtového schodku neposune křivku národních úspor doleva, protože zároveň s růstem vládních výdajů (G) roste soukromé úspory (S). Původní rovnováha na trhu zapůjčitelých fondů se nezmění.

Proti Ricardově-Barrově teorii byla vznesena řada námitek. Jednou z nich je *námitka krátkozrakosti*. Když roste státní dluh, vláda může jeho splácení odkládat do ústečné budoucnosti (která může fakticky přesáhnout délku lidského života). Hledí lidé skutečně tak daleko do budoucna? Nemí časový horizont jejich rozhodování kratší než horizont splácení státního dluhu? Mnoho lidí je lhostejných k tomu, kdo bude splácet budoucí státní dluh. Robert Barro naopak tvrdí, že horizont rozhodování o spotřebě může být delší než lidský život, protože lidé myslí i na své potomky. Když si myslí, že jejich potomci budou platit vyšší daně, více spoří a zanechávají jim dědictví. Podle Barroa sama existence zanechávání dědictví svědčí o tom, že rozhodování o spotřebě je mezigenerační záležitost. Na druhé straně je fakt, že někteří lidé nemají děti a jímž zase zanechávají dědictví.

Další námitky směřují proti předpokladu racionality. Lidé nemusí být tak racionální, aby si uvědomovali, že dnešní růst vládních výdajů povede k budoucímu zvýšení daní. Ale obhájci Ricardovy-Barrovy teorie se odvolávají na hypotézu racionálních očekávání a na hypotézu životního cyklu spotřeby. Vskauka – jestliže dnešní ekonomická obec široce akceptuje obě tyto hypotézy, proč by měla odmítat Ricardovu ekvivalenci, která je s nimi v naprostém souladu?

Každopádně je Ricardova-Barrova teorie výzvou pro ekonomy, aby obě alternativní teorie testovali. Budeme-li vědět, která z nich popisuje realitu lépe, můžeme činit lepší předpovědi o tom, jaký bude dopad schodků veřejných rozpočtů například na měnový kurz, na čistý vývoz, na domácí spotřebu atd.

Ale ať už posuzujeme důsledky rozpočtového schodku podle tradiční teorie nebo podle Ricardovy-Barrovy teorie, jedno je jisté: **schodky veřejných rozpočtů vytěšňují soukromé výdaje.** Podle tradiční teorie rozpočtové schodky vytěšňují čistý vývoz, kdežto podle Ricardovy-Barrovy teorie vytěšňují spotřebu. To znamená, že **schodky veřejných rozpočtů sám o sobě nemá vliv na vyšší agregátní poptávku**.¹⁹⁸ Rozpočtový schodek by mohl zvýšit agregátní poptávku jediné kdyby její centrální banka monetizovala nakupováním vládních dluhopisů. V tom případě by ale agregátní

¹⁹⁷ Barro, R. J. Are Government Bonds Net Wealth? *Journal of Political Economy*, 1974, No. 81.

¹⁹⁸ S výjimkou krátkého období v režimu stabilního měnového kurzu, viz Mundell-Flemingův model.

poplávka nebyla taktocky zvýšena rozpočtovým schodkem, nýbrž růstem penězů za soby. Dřívější názor, že zvýšení veřejných výdajů může zvýšit agregátní poplávku, byl rozšířený v dobách, kdy ve světě ještě převládá systém stabilních měnových kurzů a kdy mezinárodní toky kapitálu byly omezené. V dnešním světě to už neplatí.

Schodky veřejných rozpočtů sice nemají účinek na vyšší agregátní poplávku, ale mají vliv na její strukturu. Protože vládní výdaje vyřezávají soukromé výdaje, dochází k přesouvání výrobních zdrojů (práce, půdy a kapitálu) ze soukromých investicích, pokud jde o veřejných projektů. Toto si lidé málo uvědomují. Vláda například ze státního rozpočtu subvencuje jízdné v železniční dopravě, aby udržela poplávku lidí po železnici dopravě a aby tak udržela pracovní místa železničářů. Jenže využívaní pozeňka, niční dopravě a aby tak udržela pracovní místa železničářů. Jenže využívaní pozeňka, kapitálu a práce na železnici znemožňuje, aby tyto výrobní faktory mohly poskytovat možná hodnotnější výrobky a služby v jiných odvětvích.

17.3 | Daně a hospodářský růst

„Co se hýbe, je třeba zdánit. Když se to ještě hýbe, je třeba to regulovat.“

Když se to přestane hýbat, začítom to držet.“

MARGARET THATCHEROVÁ

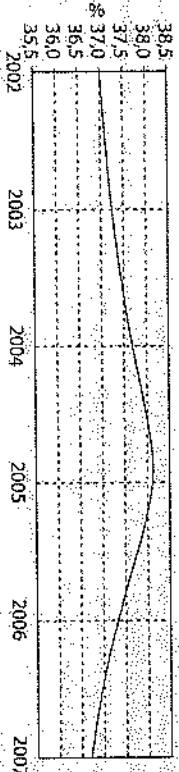
Dosud jsme se zabývali vlivem veřejných rozpočtů na agregátní poplávku. Nyní se budeme zabývat vlivem daní na agregátní nabídku a na hospodářský růst. Nejeden si vlastně o žádnou teorii, spíše o jednoduchý argument zdravého rozumu: vyšší zdanění oslabuje *motivace na straně nabídky* – pracovitost, spořičnost, investování a podnikavost – a tím zpomaluje hospodářský růst. Vysoká míra zdanění rovněž více motivuje k daňovým únikům a k bujení šedé ekonomiky. Ačkoli je pravdivost tohoto tvrzení na první pohled zřejmá, ve větší míře úspěšných zemí jsou daně vysoké – podstatně vyšší než před sto lety. Proč?

Někteří ekonomové obhajují vysoké daně tím, že moderní vyspělá společnost potřebuje více veřejných statků. Základní veřejné statky, jako je ochrana vlastnictví, bezpečnost, vzdělání nebo dopravní infrastruktura, skutečně pomáhají zvýšit hospodářský růst. Ale když podíl veřejného sektoru přesáhne určitou úroveň, vyšší zdanění již vede ke zpomalení růstu. Ekonomové většinou varují před vysokými daněmi, protože v nich přátem vidí brzdu hospodářského růstu a prosperity.

Tabulka ukazuje danové zatížení v České republice. Měříme jej daňovou kvótou, což je podíl daní na hrubém domácím produktu.

Daňová kvóta v ČR v roce 2003

Tabulka zachycuje tzv. složenou daňovou kvótu, která kromě daní zahrnuje také sociální a zdravotní pojistné hrazené vládním sektorem jako zaměstnavatelem.

Graf: Složená daňová kvóta.

Zdroj: Eurostat, MF ČR.

Dalším problémem daňových systémů je *progresivita daní* z příjmu, kdy jsou vyšší příjmy zdaněvány vyšší daňovou sazbou. V České republice je daň z osobních příjmů progresivní a mezní daňová sazba je 32 %. Jakmile váš roční hrubý příjem překročí 330 tisíc korun ročně, platíte z dodatečného příjmu daň 32 %. Tabulka ukazuje průměrnou a mezní daňovou sazbu pěti bezdětných lidí s různými příjmy.

Průměrná a mezní sazba daně v ČR (rok 2003)

	Roční příjem (Kč)	Průměrná sazba (%)	Mezní sazba (%)
Novák	110 000	15	20
Svoboda	220 000	17,5	25
Růžička	330 000	20	32

Progresivní zdanění příjmu způsobuje, že rozdíly v průměrných daňových sazbách jsou větší než rozdíly v mezních sazbách. Například pan Růžička má průměrnou sazbu jen o 5 % vyšší než pan Novák, ale mezní sazbu má o 12 % vyšší.

Dostane-li Růžička příležitost k dodatečnému výdělku 50 tisíc ročně, zůstatne mu jen $50 \times 0,68 = 34$ tisíc. Když ale ke zdanění připočítáme také povinné sociální a zdravotní pojistné, jeho sazba je pro zaměstnance 12,5 % z hrubého příjmu, mezní zdanění pana Růžičky je ještě vyšší: z dodatečných 50 tisíc hrubého příjmu mu zůstane po odvodu pojistného a daní pouhých $50 \times 0,875 \times 0,68 = 29,75$ tisíc.

Obháječi progresivní daně říkají, že lidé s vyššími příjmy si mohou dovolit platit vyšší daně. Jenže k tomu dochází i při lineárním zdanění. Například při lineární daně ve sazbě 20 % člověk s příjmem 100 tisíc korun platí daně 20 tisíc a člověk s příjmem 200 tisíc korun platí daně 40 tisíc. Neexistuje argument, který by racionálně zdůvodnil progresivní daně.

Progresivní daně je nevyhnutelná, protože potlačuje motivace k práci, k investování a k podnikání více, než kdyby daně byla lineární. Když se člověk rozhoduje, zda na vynaložit úsilí k získání *dodatečného* příjmu, rozhoduje se ne podle průměrné ale podle *mezí* danové sazby. Při progresivním zdanění je mezí danová sazba vyšší než průměrná danová sazba.

Danové progresivita ještě více motivuje lidi k tomu, aby se vyhýbali placení daní. Lidé více riskují danové úniky nebo převádějí své činnosti do šedé ekonomiky. V důsledku toho se může danový výnos státu nakonec snížit.¹⁹⁹ V neprospekch danové progresivity hovoří i fakt, že právě bohatší lidé mají lepší příležitosti k obcházení danových povinností. Mohou si platit lepší danové poradce, kteří dokážou najít způsoby, jak snížit danový základ. Jsou vynalézavější ve způsobech, jak přijmy ukrytí do nákladů. Při vysokých danových sazbách mohou bohatí podnikatelé a manažeři získávat část příjmu ve formě nepeněžních požitků, které nepodléhají zdanění (podniková auta, služební cesty apod.). Nebo mohou své peníze či podnikatelské aktivity převádět do zemí s nižším zdaněním. Existuje spousta triků, jak snižovat danový základ. Je to ovšem daně (tak jako jsou drazí experti na kreativní účelnicství a „danovou optimalizaci“) a mnohdy riskantní a vyplatí se to dělat, jen když jsou daně vysoké. Někteří ekonomické studie ukazují, že po snížení danové progresie se zvyšuje placení daní hlavně u bohatších lidí.

Danové sazby, hospodářský růst a danové výnosy

Gerald Scully ve své studii zahrnující sto tři zemi v období 1960–1980 dospěl k závěru, že vláda maximalizuje danový výnos, je-li sazba daně z příjmu kolem 22 %. Hospodářský růst je maximalizován při daní z příjmu kolem 12 %. V průměru dosahuje země nejvyššího hospodářského růstu, je-li podíl všech danových příjmů na HDP kolem 19 %. Země, která zvýší sazbu daně z 19 % na 43 %, sníží svůj hospodářský růst z 2,4 % na 0,4 %.

Když se na začátku 80. let v USA snížila mezí daně z příjmu ze 70 % na 28 %, podíl daní placených jedním procentem nejbohatších lidí se postupně zvýšil z 18 % na 27 %.

V Argentíně byla v polovině 80. let dan z příjmu účelně povinná sociálního pojištění 95 %, ale danové příjmy státu tvořily jen 3,5 % HDP. Podobně zdanění v Peru vedlo ke vzniku obrovské šedé ekonomiky.

kde pracuje téměř polovina obyvatel, produktivita práce je tam ale třikrát nižší než v oficiální ekonomice.

(Scully, G. W. *Tax Rates, Tax Revenues and Economic Growth*, National Center of Policy Analysis Report, 1991, March, No. 98)

Proč tedy daně z příjmu jsou příliš vidět a jejich zvyšování je nepopulární, uchylují se vlády stále více k daním, které tak dobře viditelné nejsou – k nepřímým danům, jako je dan z přidané hodnoty nebo spotřební daně. Pojistné na povinné sociální a zdravotní pojištění je vlastně také daní, a protože dvě třetiny tohoto pojistného odvádí za své zaměstnance zaměstnavatel, lidé o tom ani nevědí.

Daně nejsou nízké: jenom nejsou vidět

Pan Novák má hrubou mzdu 12 000 korun. Jeho čistá mzda je 9 989 korun, protože se mu sňhává 960 korun na sociální zabezpečení, 540 korun na zdravotní pojištění a 511 korun je dan z příjmu. Firma, u které pracuje, ale za něj odvádí státu dalších 3 120 korun na sociální zabezpečení a 1 080 korun na zdravotní pojištění, celkem tedy 4 200 korun. To on ale neví. Pan Novák tak stojí firmu dohromady 16 200 korun. To je skutečná hodnota jeho měsíční práce.

Když vydělané peníze uručí, v cenách zboží a služeb platí dan z přidané hodnoty a spotřební daně. Například polovina z ceny benzínu je dan, pětina ceny bot nebo elektřiny je dan, dvě třetiny ceny cigarety je dan. Pan Novák takto městské zaplatí státu dalších 1 888 korun (zhruba tolik v průměru odvede na spotřebních daních poplatník s jeho mzdou).

Stát tak celkem z pana Nováka získá každý měsíc 8 100 korun. Sečteno, podtrženo, práce vykonaná panem Novákem stojí 16 200 korun a stát z toho dostává 8 100 korun, tedy 50 %.

(Lalissaz Faure, květen 2001)

Jestliže vysoké daně mají negativní dopad na hospodářský růst, proč tedy narostly do takové výše? Proč se vlády snaží zvyšovat daně místo aby je snižovaly? Politikové mají především sklon zvyšovat veřejné výdaje. Financování nejužšího veřejných projektů je populární politikou. Kdo by neměl rád pořídky, kteří požadují více peněz pro školy, pro policii a soudy, na stavbu silnic nebo obecních bytů atd. Rovněž přerozdělování je populární politikou. Politikové si rádi kupují volební tlasy, například zmíněnou výměnou za dotace, rodičů výměnou za příspěvky na děti apod. Zejména když se blíží volby, pozorujeme, že veřejné výdaje nabírají tempo.

¹⁹⁹ Vztah mezi mírou zdanění a danovým výnosem státu zachycuje Lafferova křivka.

Dám padesát tisíc každému novorozenci

„Český premiér nastupuje tvrdě do předvolebního boje. Hlavní zbraní jeho politické strany se pod jeho vedením má stát sociální karta, tedy výjimečně velkorysejší sociální politika státu. To vše v době, kdy zadlužení státu přesáhlo hranici

400 miliard korun. Razance premiérova nástupu vytržila jeho soupeřů dech. Začátkem týdne předložil jeho ministr práce, vládní zákon, který má obnovit vyplácení přídavků na děti všem rodinám bez ohledu na jejich příjmy. ... Poslední návrh počítá se zřízením tzv. svěřeneckého fondu. Když by se dítě narodilo, dostalo by z veřejných peněz tekoucí 50 tisíc korun. Tato suma by byla spravována jako dlouhodobá uložka. V osmácti letech by mladá žena nebo mladý muž bylo peníze mohli vybrat na zákonem stanovené účely, jako je bydlení nebo vzdělání. ...“

(*Lidové noviny* 10. 9. 1997)

Vlady jsou také pod tlakem nejrizičnějších zájmových skupin, které se pokoušejí nazebrat státní rozpočet ve svůj prospěch. Svou roli sehrává také státní byrokracie, která upí samovolnou tendenci k bujení a zvyšuje tak nároky na státní rozpočet. Jestliže ze všech těchto důvodů veřejné výdaje nezadržitelně rostou, nelze se divit, že se vlády dostávají pod tlak zvyšovat daně. Část veřejných výdajů lze sice financovat půjčkami, ale veřejný dluh nemůže narůst donekonečna.

Přerozdělování obrovských sum peněz přes státní rozpočet se stalo běžnou praxí vlády na celém světě. Společ sociálních a subvenčních programů je stále hustší a nepřehlednější. Ospravedlňuje se jako „sociální politika“, „podpora malého podnikání“ atd. Několik si může myslet, že jde vlastně „jen“ o přerozdělování – danový poplatník prostě platí některým skupinám lidí. Je to ale zároveň velmi drahé a plynávající, už jenom proto, že administrace všech těchto přerozdělovacích programů vyžaduje velké pechy úředníků.

Aplikace: Rovná daň

Nedostatek progresivní daně, o kterých jsme se zmínili, vedl v poslední době k diskusím o *rovné dani*. Koncept rovné daně (flat tax) rozpracovali počátkem 80. let američtí ekonomové *Robert Hall* a *Alvin Rabushka*.²⁰⁰ Rovná daň je vlastně lineární daní, sazba, kdy všechny příjmy bez ohledu na jejich výši jsou zdaněny stejnou sazbou.

²⁰⁰ Hall, R. E., Rabushka, A. *Low Tax Simple Tax: Flat Tax*. New York: McGraw-Hill, 1983; Hall, R. E., Rabushka, A. *The Flat Tax*. Stanford: Hoover Press, 1985.

Odstupnění danové progresie snižuje mezní danovou sazbu, což bude lidé více motivovat ke zvyšování výdělků.

Projekty rovné daně zahrnují kromě lineární danové sazby také rušení všech (nebo většiny) odpočitatelných položek a danových úlev, kterými jsou dnešní danové systémy doslova zaplněny. Tím by došlo k rozšíření *danového základu*, a to by pak umožnilo snížit *danovou sazbu*. Vidíte to ze vzorce pro výpočet daně:

$$T = t \times Z, \quad (17.1)$$

kde T je daň,

t – danová sazba (v %),

Z – základ, ze kterého je daň vyměřována.

Vláda může získat stejnou daň, když sníží danovou sazbu t a zároveň zvýší *danový základ* Z .

Danový základ a danová sazba

Představme si danový systém, kde existuje mnoho danových úlev a odpočitatelných položek, takže danový základ průměrného poplatníka je například 16 000 korun. Předpokládejme dále, že existuje lineární danová sazba 25 %. V tom případě platí průměrný poplatník daň $16\,000 \times 0,25 = 4\,000$ korun. Co, kdyby vláda zrušila všechny danové úlevy a odpočitatelné položky, čímž by se danový základ zvýšil na 20 000 korun? V tom případě by mohla zároveň snížit danovou sazbu na 20 %, aniž by se snížila daň, neboť $20\,000 \times 0,2 = 4\,000$ korun.

Jaký je v tom rozdíl, řeknete si možná. Představme si tedy, že pan Novák, který je tímto průměrným danovým poplatníkem, získá možnost vydělávat dodatečných 10 000 korun měsíčně (například z vedlejšího pracovního poměru). V prvním případě z dodatečného příjmu zaplatí daň $10\,000 \times 0,25 = 2\,500$ korun, takže by mu zbylo 7 500 korun (odpočitatelné položky a danové úlevy už totiž vyčerpali u svého základního platu). Ve druhém případě z dodatečného příjmu zaplatí jen $10\,000 \times 0,2 = 2\,000$ korun, takže mu zůstane 8 000 korun. Je jasné, že pan Novák bude více motivován zvýšit svůj výdělek ve druhém případě, kdy je danový základ větší a zároveň danová sazba nižší.

Zvýšení danového základu a současně snížení danové sazby posiluje motivace lidí na straně nabídky, tj. motivace vynakládat větší pracovní úsilí, investovat, podnikat. Tyto motivace jsou totiž ovlivněny dodatečným číselným výdělkem, který nejvíce závisí na mezní danové sazbě.

Zrušením odpočítatelných položek a daňových úlev by se zároveň daňový systém zjednodušil, a tím i zlevnil, a to jak pro daňové poplatníky, tak pro vládu. Daňový systém je dnes opravdovou džunglí nejrůznějších daňových výjimek, ve které se vysnají jen vyškolení daňoví poradci. Nápříklad u nás existuje 37 druhů odpočítatelných položek z daňového základu, 57 druhů osvobození od daně a 34 zvláštních sazeb daně. Jejich zrušením by se daňový systém zjednodušil a zpřehlednil natolik, že by se získal větší prostor pro daňové úniky. Proč se tedy vlády nechopí takové přehlednosti? Rovná daň by je zbavila možnosti dělat „daňovou politiku“, tj. zvýhodňovat některé skupiny daňových poplatníků na úkor jiných.

Výhody rovné daně

„Položky, které se od daňového základu odečítají, mají podobu nezahraditelných částek (ve většině zemí existuje nezahraditelná částka na každého člana domácnosti – na poplatníka, na partnera, na závislé dítě), úlev (např. odpisy daní na dobročinnost), výjimek (ve Spojených státech lze od daňového základu odečíst příspěvky do penzijních fondů, výdaje na stěhování za prací aj.). Dobromady se to nazývá daňové skuliny (loopholes). Jejich prostřednictvím si daňoví poplatníci mohou snižovat daně... Efektem těchto skulín je zúžení daňového základu.“

Zájemové skupiny žádají a často získávají speciální daňové skuliny, které jsou ve prospěch jejich členů. Patří mezi ně například bezplatné či dotované obědy, používání firemních aut, zaměstnavatelské půjčky a další výhody...

Vlastnosti dobře nastaveného daňového systému lze shrnout následovně: daňový systém musí být efektivní, spravedlivý (rovný) a jednoduchý. Progresivní zdanění je složité a nákladné na vynucování, čímž je v rozporu s požadavkem jednoduchosti. Někteří lidé zvyšují před jinými, čímž je vnímán jako nespravedlivý.“

(Radushka, A. *Rovná daň. Přednáška 8. června 2001 v Gurechu na 13. ekonomické konferenci Progress Foundation. In: Rovná daň. Praha: CEP, 2001*)

První zemí, která zavedla rovnou daň, byl Hongkong, kde existuje jednotná 15% daň z příjmů. Ačkoli vyspělé země zatím rovnou daň nemají, zavádějí ji některé východoevropské země, jak ukazuje tabulka. V Rusku se podařilo zvýšit výběr daní (neprvotním, co vláda v roce 2001 zavedla nízkou rovnou daň ve výši 13%. Výsledkem? Během jednoho roku se výnos z daní fyzických osob zvýšil reálně o 28%. Slovensko zavedlo rovnou daň 19% v roce 2004. O zavedení rovné daně se diskutuje i u nás.²⁰¹

²⁰¹ K diskusi o rovné dani viz *Rovná daň* (sborník textů). Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2001

Země, které zavedly rovnou daň z příjmu

Země	Sazba rovné daně (%)
Hongkong	15
Estonsko	26
Litva	33
Lotyšsko	25
Rusko	13
Slovensko	19

Aplikace: Daňová konkurence

V „globalizovaném“ světě, kde se kapitál může volně a rychle pohybovat ze země do země, můžeme očekávat, že půjde do zemí s nízkými daněmi. To se také děje, a tím se vlády dostávají pod tlak, že budou-li zadržovat kapitál vysokými daněmi, jednoduše jim uteče do zahraničí. Ukazuje se, že kapitál je plachý a nejvíce jej vyplaší vysoké daně. Dříve vlády tento problém nechtěly, protože mezinárodní pohyblivost kapitálu byla omezená a podléhala mnoha regulacím. Dnes však vysoká mezinárodní pohyblivost kapitálu vyvolává mezi zeměmi *daňovou konkurenci*: kdo má nízké daně, získá více kapitálu.

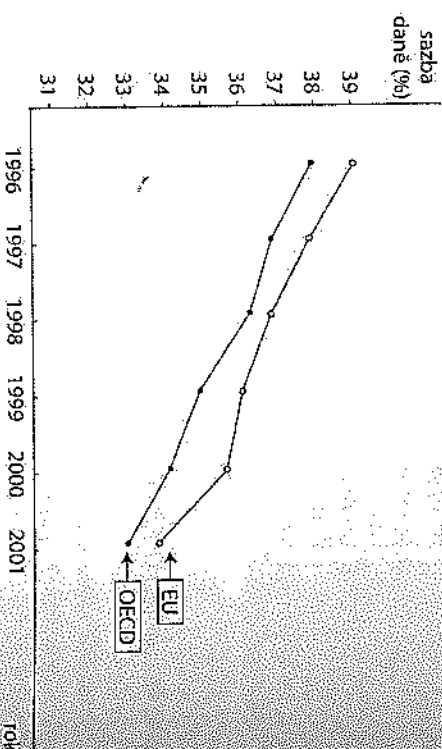
Daňová konkurence vede zejména ke snižování daní ze zisků firem. Zatímco dříve se jednalo jen o několik zámořských „daňových rájů“, jako jsou Bermudy nebo Kajmanské ostrovy, dnes se tyto daně snižují dokonce i v zemích Evropské unie. Nápříklad Německo snížilo v roce 2000 daň ze zisku firem z 52% na 40%. Irsko ji postupně snížilo na 12,5%. Velká Británie snížila daň ze zisku menších firem na 10%. V České republice je daň ze zisku firem 28%, ale na Slovensku už je jen 19% a v Maďarsku 18%.

Ohledně 17 – 2 ukazuje, jak se v poslední době snižovaly daňové sazby ze zisků firem. Druhé ze zisku se snižují jen v Evropě, ale i v Latinské Americe a v Asii. Daňové sazby ovšem nejsou jediným prostředkem, jak přilákat kapitál. Někteří země nabízejí i jiným různá jiná daňová i nedaňová zvýhodnění včetně např. „daňových prázdnin“ pro první roky investice.

Kde to skončí, patří se odpůrci daňové konkurence a navrhuji ji potlačit dohodami o daňové harmonizaci.²⁰² Nejvíce tyto hlasy slyší v Evropské unii. Úsilí o daňovou harmonizaci ovšem zatím naráží na neochotu vlád vzdát se suverenity nad svými daněmi. Odpůrci daňové konkurence říkají, že tlak na snižování daní ze zisků se nebude promítat ani tak do snižování vládních výdajů jako spíše do zvyšování daní z mezd, protože stát musí daně někde vybrat a práce není tak pohyblivá jako kapitál. Je také možné, že

²⁰² K diskusi o daňové konkurenci a daňové harmonizaci viz *Daňová konkurence* (sborník textů). Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2004.

usíli o udržení kapitálu bude motivovat vlády k tomu, aby zlepšovaly právní prostředí pro podnikání. Za tímto účelem, jakými směry se bude soustřeďovat o kapitál ubírat. Nic méně daňová konkurence je v dnešním světě realitou, se kterou musíme vlády počítat.

Obt. 17-2. Průměrné sazby daně ze zisku v zemích EU a OECD (%)

Zdroj: KPMG Statecom, Ekonom, 2001, č. 16

Proč chce německý kancléř harmonizovat daně?

Itové udělali na konci 80. let chytrou věc: využili dotací z Evropské unie ke snížení vlastních daní. Shavbu silně financovali z dotací hravých německých daňových poplatníků a svým občanům daně snížili. Stejnou chytlu (dříve se tomu říkalo evropská solidarity) již pochopitelně Němci nechají opakovat v případě České republiky a dalších nových členů. *Dokud se na ně jako jen jedné země, tak jsme to strpěli,* uvedl německý kancléř Gerhard Schröder na otázku, proč bojí proti „mžky“ daním ve střední a východní Evropě, když má nižší daně a současně čerpat evropské dotace mnohdy dlouhodobě lasko (Handelsblatt 29. 4. 2004). Spolu s dalšími evropskými vůdci varoval země ze střední Evropy, že neochozí zvýšit daně, jinak může způsobit problémy při čerpání evropských fondů.

Nepřímé daně dnes v EU podléhají jednomyslnému rozhodování v Radě ministrů, o přímých daních Evropská unie nerozhoduje vůbec. Ústředním zájmem současné německé politiky je změnit tento stav a převést daně včetně daní přímých do režimu většinového hlasování.

Naproti tomu britský premiér Tony Blair si vyhlá, nepřekročitelnou mez, a pokud nebude regulace daní z náhradu evropské ústavy vyškrtána, nehodlá ji podepsat. *Daňová politika by měla zůstat věcí státní suverenity, Pokud*

by bylo zdanění přepřisováno centrálně, zruší by politický život v člen-
ských zemích smysl, zdanění by už nemohlo odrazit voličské preference.
(Mach, P. O co jde německému kancléři, *L'Espresso*, květen 2004)

17.4 | Veřejný dluh

Veřejný dluh vzniká kumulací schodků veřejných rozpočtů. Jaké jsou příčiny veřejného dluhu? Příčinou schodků veřejných rozpočtů, a tedy i růstu veřejného dluhu, je to, že vláda a samosprávné celky (obce a kraje) mají příliš velké výdaje, které však nechtějí krytí zvýšením daní. Proč? Odpověď je zřejmá: veřejné výdaje jsou politicky populární, zatímco zvyšování daní je politicky nepopulární. Za existencí veřejného dluhu nestojí žádné ekonomické, sociální či jiné důvody, nýbrž důvody politické – snaha politiků ušetřit pokud možno jen populační politiku, zatímco nepopulární kroky ať provedou ti, co přijdou po nich. Dříve se schodky veřejných rozpočtů zdůvodňovaly jako nástroj stimulace agregátní poptávky a zvyšování zaměstnanosti. Dnes už tomu věří málokdo.

Obtázek 17-3 ukazuje, jak v České republice každoročně narůstá schodek veřejných rozpočtů (graf a) a jak roste veřejný dluh (graf b).

Jaké jsou důsledky veřejného dluhu? Často slyšíte, že veřejný dluh je břemeno, které dnešní generace odkazují generacím budoucím. Naše děti a vnuci budou muset splácet naše dluhy – to je laický pohled na věc. Ale je to skutečně tak? Když se na věc podíváme blíže, zjistíme, že záleží na tom, kterou teorii použijeme k vysvětlení vztahu mezi schodkem veřejných rozpočtů a agregátní poptávkou. Vezměme nejprve tradiční teorii, podle které rozpočtový schodek vytěsňuje čistý vývoz.

Pan Röder půjčuje české vládě

Představme si, že česká vláda nakoupí pro státní úřady nová auta a bude vznikat rozpočtový schodek financovat prodejem vládních dluhopisů. Jeden dluhopis prodává za 1 000 korun a bude na něj vyplácet roční úrok 50 korun. To znamená, že dluhopis vynáší 5% úrokovou míru. Světová úroková míra je přitom také 5%.

Pan Novák má možnost koupit takový vládní dluhopis. Jenže to by musel uspořít dodatečných 1 000 korun, a to se mu nechce. Dokonce ani 5% úroková míra mu není dost, aby více spořil. Jestliže se tak jako pan Novák zachovají i jiní Češi, vládní dluhopisy nejdou na oběd a jejich úřadní cena klesne, například na 900 korun. To znamená, že jejich míra výnosu se zvýší na $50 : 900 = 5,56\%$.

Pan Röder, německý občan, má své úspory uloženy v německých vládních dluhopisech, které vynášejí 5 %. Když zjistí, že české dluhopisy vynášejí 5,56 %, prodá německé dluhopisy a koupí české. Tak se pan Röder stane věřitelem české vlády a český státní dluh se stane českým zahraničním dluhem. Přijde čas, kdy dluh české vlády bude už tak velký, že vláda bude muset zvýšit daně, aby jej mohla splácet. To už ale pan Novák nebude na vyšší daně dopládnout na jeho účet. Ty budou muset snížit spotřebu, aby mohli platit vyšší daně. Takto dluh dnešní generace dopadne na generace budoucí.

Takhle to vypadá podle tradiční teorie, která předpokládá, že růst veřejného dluhu v zásadě neovlivňuje spotřebu dnešní generace. V tom případě se veřejný dluh z velké části mění v zahraniční dluh.²⁰³

Jestliže ale použijeme Ricardovu-Barroovu teorii, věc je mnohem jednodušší.

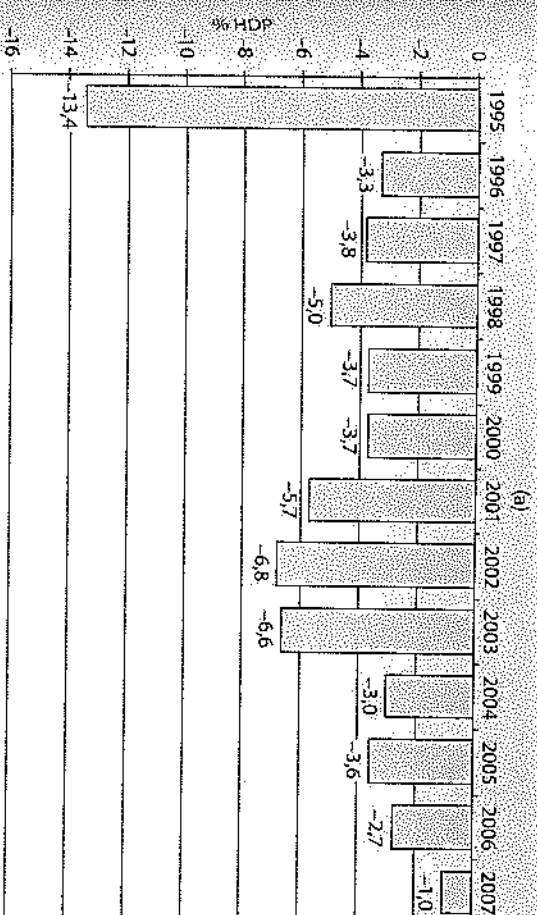
Pan Novák půjčuje české vládě

Poznáme náš příklad takto. Když pan Novák vidí, že česká vláda utratí jako divák a že roste státní dluh, předvídá, že jej budou muset splácet jeho děti. A tak se rozhodne, že omezí spotřebu a zvýší úspory, které pak dětem odkáže, aby měly peníze, až na ně dopadne břemeno státního dluhu. Místně toho, aby si koupil nové auto, nakoupí raději vládní dluhopisy.

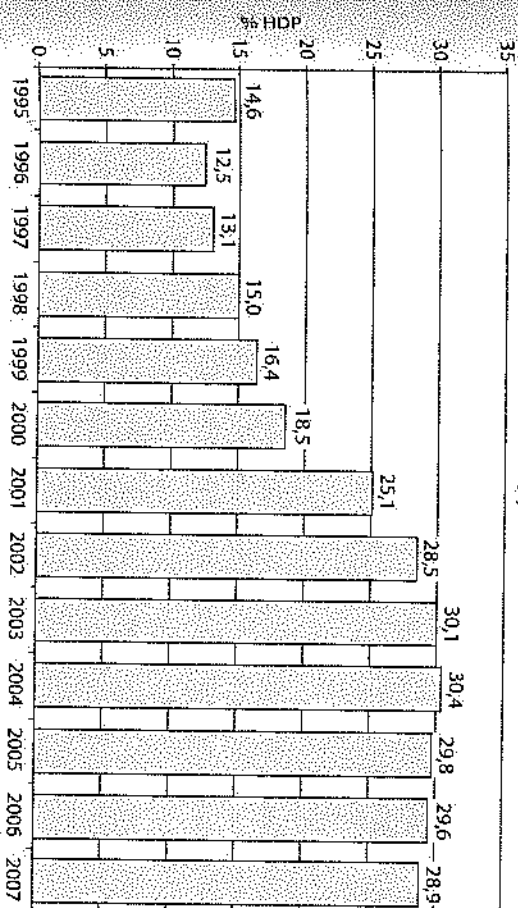
Bude-li se takto chovat většina Čechů, zvýšená nabídka dluhopisů české vlády bude pohlacena zvýšenou populávkou racionálních Nováků, kteří se rozhodli snížit spotřebu a zvýšit úspory. Míra výnosu z českých vládních dluhopisů zůstane na 5 % a Němec Röder nebude mít o ně zájem. Proto také neporoste český zahraniční dluh.

Když pak v budoucnu česká vláda zvýší daně, aby mohla dluh splácet, Novákovy děti nemusejí snížit spotřebu. Platí sice vyšší daně, ale za to mají latinkový dluhopis. Jednou rukou platí vláde vyšší daně a druhou rukou od vlády inkasují splátky a úroky z jejich dluhopisů – vždýť teď jsou to oni (a ne pán Röderové), kdo jsou věřiteli vlády.

Platí-li Ricardova-Barroova teorie, pak břemeno veřejného dluhu nedopadne na budoucí generace, ale na dnešní generaci. To proto, že lidé se dobrovolně rovně hodnou nést břemeno dluhu snížením své spotřeby.

(b)

Obr. 17 – 3 (a) Schodky veřejných rozpočtů (bez čistých půjček) jako % z HDP
(b) Veřejný dluh jako % z HDP

Zdroj: ČSÚ.

Ať už dopadá břemeno veřejného dluhu na generace dnešní nebo budoucí, není pochyb o tom, že veřejný dluh je problémem pro společnost i pro samotnou vládu. Dříve nebo později se vláda dostane pod tlak veřejnosti, aby státní dluh snížila nebo alespoň zabránila jeho dalšímu růstu. Největší problém je v tom, že vlády zabíhají do státního

²⁰³ Nemí přitom nutně, aby cizinci kupovali přímo vládní dluhopisy. Růst úrokové míry z vládních dluhopisů se rychle přenesl i na rest míry výnosu z ostatních cenných papírů, protože cenné papíry jsou si blízkým substitutem. Cizinci mohou tedy kupovat i dluhopisy soukromých firem, i v tom případě se jedná o růst zahraničního dluhu.

rozpočtu výdajové programy, které pak nedokáží odbourat. Nejnutnější sociální nebo dotační programy se postupně stanou normální součástí života pro mnoho lidí, kteří si na ně zvyknou nebo se na nich dokonce stanou existenčně závislími. Ne můžeme ekonomové říkáť lakovými veřejným programům „vzdáje se záklopout“ – je snadné je zavést, ale je prakticky nemožné je zrušit. Vláda, která by se pokusila třeba snížit podpory v nezaměstnanosti či přídavky na děti, omezit dotace zemědělcům, zrušit útlum pro osobní veřejnou dopravu, zavést poplatky do veřejného školství nebo zdravotnictví apod., se dostane do konfliktu se zájmovými skupinami nebo si rozžehne řádové volice. Snaha o reformu veřejných financí se pak stává téměř nepřekonatelným politickým problémem.

Český pokus o snížení schodků veřejných rozpočtů

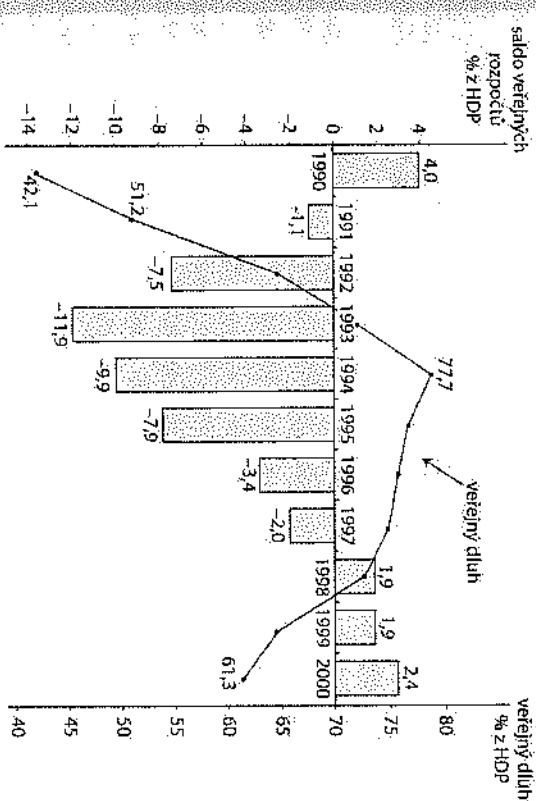
Po roce 1998 začaly schodky veřejných rozpočtů a veřejný dluh rychle narůstat. V roce 2000 už Česká republika přesala plnit Maastrichtské kritéria, které po členských státech Evropské unie požaduje, aby jejich schodky veřejných rozpočtů nepřekračoval 3 % HDP. To nakonec přimělo českou vládu, aby připravila reformu veřejných financí. Program byl však natolik nesmělý, že místo reformy by se dalo mluvit nanejvýš o balíčku opatření. Naneštěstí byla většina opatření zaměřena spíše na zvýšení daní než na snížení veřejných výdajů. Vláda neměla dost odvagy k tomu, aby radikálně omezila státní výdaje.

Zkušební některých zemí ale ukazují, že radikální reforma veřejných financí je možná a může vést k úspěchu. Takové fiskální reformy provedly v 90. letech Švédsko a Nizozemsko, a to právě pod tlakem požadovaných kritérií Evropské unie.²⁶¹

Reformy veřejných financí ve Švédsku a v Nizozemsku

Když se Švédsko v roce 1995 stalo členem Evropské unie, dosahoval schodek veřejných rozpočtů 8 % HDP a veřejný dluh byl 76,6 % HDP. Vláda proto zahájila program fiskálních reforem, které během pouhých tří let změnilly veřejné finance k nepoznání. Reformy byly provedeny převážně na výdajové straně a snížily veřejné výdaje o 8 % HDP. Došlo ke snížení vojenských výdajů, spotřebních i investičních výdajů vlády, přídavků na děti, neincensových dávek, podpor v nezaměstnanosti, podpor pro bytové

výstavby at. Vláda reformovala penzijní systém, aktivní politiku zaměstnanosti, rodinnou a bytovou politiku. Temto reformám dosáhla vláda toho, že již od roku 1998 vykazuje švédské veřejné rozpočty přebytek 2 % HDP. V roce 2000 klesl veřejný dluh na 60 % HDP.

Graf: Konsolidace veřejných financí ve Švédsku.

Zdroj: Public Finances in EMU, European Commission, May 2000, In: Koncepte reformy veřejných rozpočtů, MF ČR, květen 2003.

V Nizozemsku byl na začátku 90. let schodek veřejných rozpočtů 5 % HDP a veřejný dluh dosáhl 75,6 % HDP. Také nizozemská vláda provedla reformu veřejných financí převážně na jejich výdajové straně. Zároveň rozpočtové příjmy se udílely na 46 % HDP, výdaje klesly z 51 % HDP v roce 1995 na 45 % HDP v roce 2000. Vláda reformovala financování zdravotnictví, zpřísnila výplaty sociálních a invalidních dávek i podpor v nezaměstnanosti, snížila sociální podpory a přenesla je na komunální úrovní. V roce 2000 se již veřejné rozpočty dostaly do přebytku 1 % HDP a veřejný dluh se snížil na 58,7 % HDP.

Příklad úspěšných reforem ve Švédsku a v Nizozemsku svědčí o tom, že veřejný sektor nemusí být nutně přebujelý, veřejné finance nemusí být chronickým schodkem a veřejný dluh nemusí nevyhnutelně růst. Tyto jevy, kterými stále trpí většina zemí,

²⁶¹ Maastrichtská kritéria Evropské unie požadují, aby schodek veřejných rozpočtů nepřekračoval 3 % HDP a aby veřejný dluh nepřekročil 60 % HDP.

nejdou ani průvodním znakem vyspělých společností, ani chronickými chorobami, na které neexistuje lék. Veřejné rozpočty je možné vrátit na jejich zdravou úroveň, přitom se k tomu vlády odhodlají. Z příkladů zemí, jako je Švédsko a Nizozemsko, můžeme také usuzovat, co nás v budoucnu pravděpodobně také čeká.

Shrnutí

- Podle tradiční teorie mají schodky veřejných rozpočtů dva protichůdné účinky na agregátní poptávku: multiplikační efekt a efekt vyčísňování. V malé otevřené ekonomice vyvolá rozpočtový schodek v dlouhém období stejně velké snížení čistého vývozu zboží a služeb.
- Podle Ricardovy-Barrovy teorie platí Ricardova ekvivalence: schodek veřejných rozpočtů vytěsňuje spořičku. Lidé očekávají, že vláda v budoucnu zvýší daně, aby mohla splácet své dluhy. Proto sníží spořičku, aby mohl v budoucnu platit vyšší daně.
- Proti Ricardově-Barroově teorii byla vznesena námitka krátkozrakosti – lidé nemusejí hledět tak daleko do budoucna. Další námitka směřuje proti předpokladu racionality – lidé si nemusejí uvědomovat, že růst vládních výdajů povede k budoucímu zvýšení daní.
- Vzhledem k efektům vyčísňování nemá schodek veřejných rozpočtů vliv na agregátní poptávku, jedná se by jen centrální banka monetizovala takto povážením vládních dluhopisů. V tom případě by ovšem agregátní poptávka nebyla zvýšena rozpočtovým schodkem, nýbrž růstem peněžní zásoby.
- Vysoká míra zdanění oslabuje motivace na straně nabídky – pracovníci, spořiči, investoři a podnikavost – a tím zpomaluje hospodářský růst. Rovněž více motivuje k daňovým únikům a k bujení šedé ekonomiky. Vyšší daňové sazby tak nemusejí přinést vyšší příjmy do veřejných rozpočtů.
- Progresivní daňová politika nabídkové motivace více než lineární daň. Lidé se totiž rozhodují o zvýšení svého příjmu podle mezní daňové sazby.
- Systém rovné daně zahrnuje lineární daňovou sazbu a zrušení většiny nápočitatelných položek a daňových úlev. Tím by došlo k rozšíření daňového základu, což by umožnilo snížit daňovou sazbu.
- V „globalizovaném“ světě směřuje kapitál do zemí s nízkými daněmi. Vysoká mezinárodní pohyblivost kapitálu vyvolává mezi zeměmi daňovou konkurenci, která vede ke snížování daní ze zisku firem.
- Veřejné výdaje a veřejný dluh rostou z politických důvodů, protože politické prosazují populační opatření financovaná z veřejných rozpočtů.
- Podle tradiční teorie růst veřejného dluhu nevede ke snížení spořičby dnešní generace a mění se z velké části v zahraniční dluh. Břemeno dnešního dluhu dopadne na budoucí generace.

- Platí-li Ricardova-Barrova teorie břemeno veřejného dluhu dopadne na dnešní generaci, protože lidé na růst veřejného dluhu reagují snížením spořičby.

Klíčové pojmy

Veřejné rozpočty • efekty vyčísňování • Ricardova ekvivalence • motivace na straně nabídky • progresivní daň • rovná daň • mezní daňová sazba • daňová konkurence • veřejný dluh.

Otázky

Otázka 1.

Jak byste se přesvědčili, zda pro růst veřejného dluhu platí tradiční teorie nebo Ricardova-Barrova teorie?

Otázka 2.

Předpokládejme malou otevřenou ekonomiku. Vláda sníží daně, aniž by snížila veřejné výdaje.

- a) Jaký to bude mít účinek na spořičku podle tradiční teorie a podle Ricardovy-Barrovy teorie?
- b) Jaký to bude mít účinek na reálný měnový kurz podle tradiční teorie a podle Ricardovy-Barrovy teorie?
- c) Jaký to bude mít vliv na agregátní poptávku?
- d) Jaký to bude mít vliv na agregátní nabídku a na hospodářský růst?

Slovník základních pojmů

Adaptivní očekávání (*adaptive expectations*) • Lidé tvoří očekávání na základě minulého vývoje, přitom se poučují z chyb. Na rozdíl od racionálních očekávání nepracují s informacemi ohledně budoucího vývoje.

Agregátní nabídka (*aggregate supply*) • Funkce vyjadřující závislost reálného domácího produktu, který firmy chtějí vyrábět, na cenové hladině.

Agregátní poptávka (*aggregate demand*) • Funkce vyjadřující závislost reálného domácího produktu, který lidé chtějí nakupovat, na cenové hladině.

Agregátní výdaje (*aggregate expenditures*) • Zahrnují výdaje soukromých osob na spotřebu a na investice, čistý vývoz (rozdíl mezi hodnotou vývozu a dovozu) a výdaje veřejného sektoru na zboží a služby.

Akomodování nákladového šoku (*accommodation of supply-side shock*) • Reaguje-li centrální banka na negativní nákladový šok zvýšením peněžní zásoby.

Aktivistická politika (*activist policy, stop-go policy, fine tuning*) • Proticyklická politika centrální banky, kdy banka v období hospodářské recese provádí expanzivní politiku a v období hospodářské expanze provádí restriktivní politiku.

Appreciace (*appreciation*) • Zhodnocení měnového kurzu vůči zahraničním měnám.

Běžný účet (*current account*) • Účet platební bilance, zachycující platby za vývozy a dovozy zboží a služeb a některé další položky (déchody do zahraničí a ze zahraničí a jednosměrné převody).

Cambriďgeská rovnice peněz (*Cambriidge equation of exchange*) • Formuluje rovnováhu na trhu peněz jako rovnost peněžní zásoby a poptávaných peněžních zůstatků. Poptávané peněžní zůstatky jsou násobkem domácího produktu a koeficientu k , který vyjadřuje, jak velký podíl důchodů chtějí lidé držet ve formě peněžních zůstatků. Cílování peněžní zásoby viz pravidlo stálého měnového růstu.

Cobb-Douglasova produkční funkce (*Cobb-Douglas production function*) • Agregátní produkční funkce vyjadřující závislost domácího produktu na kapitálu a práci. Vyznačuje se konstantními výnosy z rozsahu a konstantními podíly kapitálových důchodů a pracovních důchodů na domácím produktu.

Časová nekonzistence (*time inconsistency*) • Pokud někdo nejprve vyhlásí, že bude postupovat určitým způsobem, a později se zachová jinak.

Čistá daň (*net taxes*) • Rozdíl mezi daněmi a transfery.

Čistý domácí produkt (*net domestic product*) • Hrubý domácí produkt po odečtení opotřebení kapitálu.

Čistý dovoz kapitálu (*net capital inflows*) • Rozdíl mezi dovozem a vývozem kapitálu.

Čistý vývoz kapitálu (*net capital outflows*) • Rozdíl mezi vývozem a dovozem kapitálu.

Čistý vývoz zboží a služeb (*net exports*) • Rozdíl mezi vývozem a dovozem zboží a služeb.

Deflátor (*deflator*) • Cenový index získaný jako podíl domácího produktu v běžných cenách a domácího produktu ve stálých cenách.

Depreciace (*depreciation*) • Znehodnocení domácí měny vůči zahraničním měnám.

Dířčí rovnováha (*partial equilibrium*) • Rovnováha jednoho trhu zohledněná bez vztahu k ostatním trhům.

Disponibilní důchod (*disposable income*) • Důchod po odečtení daní a přídělových příspěvků.

Dlouhodobá produkční funkce (*long-run production function*) • Produkční funkce vyjadřující závislost domácího produktu na práci a kapitálu.

Dobrovolná nezaměstnanost (*voluntary unemployment*) • Zahrnuje ty nezaměstnané, kteří nemají zájem pracovat za rovnovážnou (tj. vyčísňující) mzdou.

Domácí investice (*domestic investments*) • Vydaje domácích soukromých osob na investiční zboží.

Domácí produkt (*domestic product*) • Zboží a služby vyrobené a poskytnuté na území daného státu za určité období (obvykle za rok).

Dynamická nekonzistence viz časová nekonzistence.

Effekt bohatství (*wealth effect*) • Pokles cenové hladiny zvýší reálnou hodnotu peněžních zůstatků. Lidé se cítí bohatší, a proto zvýší spotřebu. Spolu s efektem likvidity je součástí efektu reálných peněžních zůstatků.

Effekt dohánění (*catch effect*) • V neoklasické teorii růstu ekonomiky směřující do stálých stavů. Mají-li země stejné produkční funkce a stejné míry úspor, pak země s nižším kapitálem a produktem na pracovníka rostou rychleji a dohánějí země s vyšším kapitálem a produktem na pracovníka.

Effekt likvidity (*liquidity effect*) • Pokles cenové hladiny zvýší reálnou hodnotu peněžních zůstatků. Lidé pocítují přebytek peněžních zůstatků ve svých portfoliích, a proto nakupují jiná aktiva, např. dluhopisy. Roste cena dluhopisů a klesá úroková míra. V malé otevřené ekonomice dochází k depreciaci měny a ke zvýšení čistého vývozu zboží a služeb. Ve velké otevřené ekonomice nižší úroková míra též vyvolává růst investic a spotřeby.

Effekt reálných peněžních zůstatků (*real balance effect*) • Sestává z efektu likvidity a z efektu bohatství.

Effekt vytěsňování (*crowding out effect*) • Zvýšení schodku veřejných rozpočtů snižuje národní úspory, což vyvolává růst úrokové míry. V malé otevřené ekonomice dochází k depreciaci a ke snížení čistého vývozu zboží a služeb (mezinárodní vyčleňovací efekt). Ve velké otevřené ekonomice růst úrokové míry také snižuje investice a spotřebu.

Efektivnost kapitálu (*capital efficiency*) • Množství produktu vyrobené pomocí jednotky kapitálu.

Endogenní růst (*endogenous growth*) • Hospodářský růst založený na široce definovaném kapitálu, který má podobu akumulovaných znalostí. Příčinou růstu jsou investice do nových znalostí a do lidského kapitálu.

Exogenní technologický pokrok (*exogenous technological progress*) • Technologický pokrok, který má v modelu růstu charakter exogenní proměnné, tj. není vysvětlen v rámci modelu.

Expanze (*boom*) • Fáze hospodářského cyklu, kdy domácí produkt převyšuje potenciální produkt a nezaměstnanost klesne pod přirozenou míru. Projevuje se zvýšením inflace. **Finanční účet** (*financial account*) • Účet platební bilance, který zachycuje dovozy zahraničního kapitálu (nákupy domácích aktiv zahraničními subjekty) a vývozy kapitálu do zahraničí (nákupy zahraničních aktiv domácími subjekty).

Fisherova rovnice (*Fisher equation*) • Při nižších mtrách inflace lze vztah mezi nominální a reálnou úrokovou mírou vyjádřit rovnicí: nominální úroková míra se rovná reálné úrokové míře plus očekávané míře inflace.

Frikční nezaměstnanost (*frictional unemployment*) • Krátkodobě nezaměstnaní lidé, kteří z osobních důvodů opouští zaměstnání a hledají si nové.

Funkce úspor (*savings function*) • Funkce vyjadřující přímou úměrnou závislost úspor na disponibilním důchodu a na reálné úrokové míře.

Hrubý domácí produkt (*gross domestic product*) • Hodnota zboží a služeb vyrobených na území dané země za jeden rok.

Hypotéza o neúčinnosti politiky (*policy ineffectiveness hypothesis*) • Vláda, resp. centrální banka nenaužije prostřednictvím své politiky ovlivnit reálné ekonomické veličiny (reálný produkt, zaměstnanost aj.), protože lidé tvoří racionální očekávání, správně předvidají konečné účinky politiky na cenovou hladinu, a proto svým chováním od počátku neutralizují reálné účinky politiky.

Hypotéza životního cyklu (*life cycle hypothesis*) • Spotřeba člověka se mění: jeho běžným důchodem ale očekávaným točen celoživotního důchodu. Člověk se přitom snaží stabilizovat vyšší své spotřeby během života.

Inflační cílování (*inflation targeting*) • Režim měnové politiky, ve kterém centrální banka jako jediný konečný cíl své politiky formuluje určitou cílovou míru inflace, resp. inflační pásmo.

Intenzivní produkční funkce (*intensive production function*) • Produkční funkce vyjadřující závislost produktu na pracovníka Y/L na kapitálu na pracovníka K/L. **Investiční funkce** (*investment function*) • Funkce vyjadřující nepřímou závislost investic na reálné úrokové míře.

Keynesiánská spotřební funkce (*keynesian consumption function*) • Funkce vyjadřující závislost spotřeby na běžném (nikoli nutně permanentním) disponibilním důchodu. Charakteristickou funkcí je sklon ke spotřebě.

Klasická agregační nabídka (*classical aggregate supply*) • Agregační nabídka, která je stále na úrovni potenciálního produktu a není ovlivněna změnami cenové hladiny. Jejími předpoklady jsou neustále se vyčísňující trhy (dokonale pružné ceny a mzdy) a úplné informace lidí o cenách a mzdách.

Koeficient obětování (*sacrifice ratio*) • Vydává, o kolik procent klesne reálný domácí produkt, má-li se snížit inflace o jeden procentní bod.

Konečné cíle měnové politiky (*goals of monetary policy*) • Patří mezi ně míra inflace, popř. též nezaměstnanost a zahraničně obchodní bilance (čistý vývoz).

Kvantitativní teorie peněz (*quantity theory of money*) • Říká, že změny peněžní zásoby mají (alespoň v dlouhém období) za následek pouze změny v cenové hladině. Inflace je výlučně peněžní jev vyvolávaný rychlejším tempem růstu peněžní zásoby než jakým roste poplávka po penězích. Peníze jsou (přinejmenším v dlouhém období) neutrální a neovlivňují reálné ekonomické veličiny.

Likvidita aktiva (*liquidity of an asset*) • Likvidní aktivum lze přímo použít jako prostředek směny nebo jej lze snadno (rychle a bez velkých nákladů) v prostředek směny přeměnit.

Marshall-Lernerova podmínka (*Marshall-Lerner condition*) • Depreciace domácí měny povede ke zvýšení hodnoty čistého vývozu tehdy, když je součet cenových elasticit vývozu a dovozu větší než jedna.

Měnové cílování (*monetary targeting*) viz pravidlo stálého měnového růstu.

Mezičasová substituce práce (*intertemporal substitution of labour*) • Když vzrostať mzdy, lidé se mohou domnívat, že jde o dočasné zvýšení. Proto dnes zvyšují nabídku práce a obětují volný čas, aby v budoucnu nabídli práci opět snížili a ztracený volný čas si pak vynahradi. Mezičasová substituce práce působí jako mechanismus šíření reálného cyklu.

Mezičasová volba (*intertemporal choice*) • Člověk maximalizuje užitek přítomné a budoucí spotřeby rozložením spotřeby mezi přítomnost a budoucnost. Mezičasová volba je ovlivněna přítomným dýchodem, očekávaným budoucím dýchodem a úrokovou mírou.

Mezinárodní efekt vytěšňování (*international crowding out effect*) • V malé otevřené ekonomice vede zvýšení schodku veřejných rozpočtů k tlaku na růst úrokové míry nad světovou úrokovou míru. To vyvolává apreciaci domácí měny a snížení čistého vývozu zboží a služeb.

Mezní míra výnosu investic (*marginal rate of return on investment*) • Očekávaný výnos z poslední investice vztahený k ceně této investice.

Mezní produkt kapitálu (*marginal product of capital*) • Změna celkového produktu vyvolaná změnou používaného kapitálu o jednotku (při ostatních výrobních faktorech nezměněných).

Mezní produkt práce (*marginal product of labour*) • Změna celkového produktu vyvolaná změnou zaměstnávané práce o jednotku (při ostatních výrobních faktorech nezměněných).

Mezní sklon ke spotřebě (*marginal propensity to consume*) • Přírůstek spotřeby vyvolaný přírůstkem disponibilního důchodu o jednotku.

Míra nalezání práce (*job finding rate*) • Procentní podíl nezaměstnaných, kteří během určitého období naleznou práci.

Míra úspor (*savings ratio*) • Podíl úspor na domácím produktu.

Míra ztráty práce (*job separation rate*) • Procentní podíl zaměstnaných, kteří během určitého období ztrácejí práci.

Monetární cyklus (*monetary business cycle*) • Hospodářský cyklus vyvolávaný změnami peněžní zásoby.

Monetizace státního dluhu (*monetizing the government debt*) • Nákupy vládních dluhopisů centrální bankou. Centrální banka se tak stává věřitelem vlády.

Multiplicativní efekt vládních výdajů (*multiplier effect*) • Přírůstek vládních výdajů vyvolává několikanásobně větší přírůstek domácího produktu. To proto, že vládní výdaje zvyšují důchody lidí, kteří následně zvyšují svou spotřebu, což vyvolává další důchody.

Nabídka zapůjčitelných fondů (*supply of loanable funds*) • Soukromé úspory a veřejné úspory, nabízené na trhu k zapůjčení, obvykle v podobě bankovních úvěrů nebo cenných papírů.

Nabídková (nabídková) inflace (*cost-push inflation*) • Inflace, jejíž impulzem je zvýšení nákladů (negativní nabídkový šok).

Národní důchod (*national income*) • Součet všech důchodů v ekonomice. Dostaneme jej, když od domácího produktu odečteme nepřímé daně.

Národní investice (*national investments*) • Skládají se z domácích investic a zahraničních investic. Zahraniční investice představuje čistý vývoz kapitálu.

Národní produkt (*national product*) • Zboží a služby vyrobené za jeden rok výrobními faktory, které jsou ve vlastnictví občanů dané země.

Národní úspory (*national savings*) • Soukromé a veřejné úspory.

Nástroje měnové politiky (*monetary policy tools*) • Nástroje, pomocí nichž centrální banka dosahuje operativních a zprostředkujících cílů. K nástrojům patří operace na volném trhu, úrokové sazby centrální banky (repo-sazba, diskontní sazba) a povinná míra bankovních rezerv.

Negativní nákladový šok (*negative supply-side shock*) • Národohospodářsky významné zvýšení nákladů, například v důsledku růstu cen energie.

Neplánované investice (*unplanned investments*) • Neplánované zvýšení zásob v důsledku váznoucího odbytu.

Neutrální peněz (*neutrality of money*) • Změny peněžní zásoby nemají (přinejmenším v dlouhém období) vliv na reálné ekonomické veličiny, jako je reálný produkt, zaměstnanost, reálná úroková míra, reálný měnový kurz atp.

Nominální domácí produkt (*nominal domestic product*) • Domácí produkt měřený v běžných cenách (cenách běžného období). V jeho změnách se odráží nejen změny produkce, ale i změny cenové hladiny.

Očekávaná míra výnosu investic (*expected rate of return on investment*) • Očekávaný výnos z investice vztahený k ceně investice.

Okružní zákon (*Okun's law*) • Empirický zjištěná pravidelnost mezi změnou domácího produktu a změnou zaměstnanosti. Například klesne-li domácí produkt pod potenciální produkt o jedno procento, zvýší se nezaměstnanost nad přirozenou míru o určité procento.

Operativní zůstatky (*operational balances*) • Peněžní zůstatky, které lidé chtějí držet proto, že peníze mají nižší riziko než jiná aktiva. Závisí nepřímo úměrně na úrokové míře a přímo úměrně na bohatství.

Operace na volném trhu (*open market operations*) • Prodej a nákupy vládních dluhopisů centrální bankou od soukromých osob, obvykle komerčních bank. Centrální banka jejich prostřednictvím mění výši úrokové sazby na peněžním trhu a výši peněžní zásoby.

Operační cíle měnové politiky (*operating targets*) • Úroková míra na peněžním trhu a bankovní rezervy. Operačních cílů dosahuje centrální banka používáním nástrojů měnové politiky.

Optimální měnová oblast (*optimal currency zone*) • Oblast, v jejímž rámci jsou výrobní faktory dostatečně mobilní, takže je ekonomicky výhodné, aby měla jednotu měnu.

Parita kupní síly (*purchasing power parity*) • Stejná kupní síla měny (např. koruny) doma i v zahraničí. Je zajištěna měnovým kurzem, který se rovná poměru domácí a zahraniční cenové hladiny.

Peněžní agregáty (*monetary aggregates*) • Peněžní agregát M1 zahrnuje oběživo a vklady na běžných účtech. Peněžní agregát M2 zahrnuje oběživo, vklady na běžných účtech, vklady na termínovaných účtech a vklady v cizích měnách.

Peněžní báze (*monetary base*) • Suma oběživa a bankovních rezerv.

Peněžní multiplikátor (*money multiplier*) • Udává, jak velký přínutek peněžní zásoby bude vyvolán určitým přírůstkem peněžní báze.

Peněžní zásoba (*money supply*) • Suma oběživa a bankovních vkladů.

Peněžní zůstatky (*cash balances*) • Oběživo a zůstatky na bankovních účtech, které lidé drží z transakčních, opatnostních, popř. spekulativních důvodů namísto jiných aktiv.

Permanентní důchod (*permanent income*) • Důchod, který člověk dlouhodobě očekává. Závisí na jeho bohatství (včetně lidského kapitálu) a na očekávaných pracovních příležitostech.

Phillipsova křivka (*Phillips curve*) • Vyjadřuje nepřímo úměrný vztah mezi mírou inflace a mírou nezaměstnanosti.

Phillipsova křivka rozšířená o inflační očekávání (*expectations augmented Phillips curve*) • Phillipsova křivka, jejíž poloha je ovlivněna očekávanou inflací. Je-li nezaměstnanost na přirozené míře, skutečná inflace odpovídá očekávané inflaci.

Pigouův efekt viz efekt bohatství.

Plánované investice (*planned investments*) • Investice, které neobsahují neplánované změny zásob.

Platební bilance (*balance of payments*) • Soustava účtů zachycující platební transakce země se zahraničím v daném roce. Skládá se z běžného účtu, finančního účtu a zprůmyslových rezerv.

Poplávka po penězích (*demand for money*) • Funkce vyjadřující přímo úměrnou závislost poplávky po penězích na důchodu, na bohatství a na transakčních

nákladech na přeměnu ostatních aktiv v peníze, a nepřímo úměrnou závislosti poplávky po penězích na (nominální) úrokové míře a na očekávané míře inflace.

Poplávka po zapůjčitelných fondech (*demand for loanable funds*) • Poplávka po finančních prostředcích ze strany podnikatelů, kteří je chtějí investovat.

Poplávková inflace (*demand-pull inflation*) • Inflace, jejíž impulzem je zvýšení agregátu poplávky.

Potenciální produkt (*potential product*) • Domácí produkt vytvářený při přirozené míře nezaměstnanosti.

Pravidlo stálého měnového růstu (*steady money growth rule*) • Pravidlo, podle kterého centrální banka zvyšuje peněžní zásobu určitým stálým a veřejně deklarovaným tempem.

Produkční funkce (*production function*) • Funkce vyjadřující závislost produktu na vstupech, jako jsou práce, půda nebo kapitál.

Produkční mezera (*production gap*) • Rozdíl mezi skutečným a potenciálním domácím produktem.

Průměrný sklon ke spotřebě (*average propensity to consume*) • Podíl spotřeby na důchodu.

Přestřelování kurzů (*exchange rate overshooting*) • Při změně peněžní zásoby měnový kurz přestřelí svoji novou rovnovážnou úroveň, na kterou se pak postupně vrací. Důvodem je krátkodobá nepružnost cen.

Přirozená míra nezaměstnanosti (*natural rate of unemployment*) • Míra nezaměstnanosti, při níž jsou pracovní tihy vyčištěny – míra ztráty práce se rovná míře nalézání práce. Nemá šlechtěná s nedobrovolnou nezaměstnaností.

Racionální očekávání (*rational expectations*) • Očekávání vytvářená nejen na základě minulého vývoje, ale také na základě všech dostupných informací o pravděpodobném budoucím vývoji. Protože chyby jednotlivců jsou rovnoměrně rozptýleny kolem správného odhadu, jsou očekávání v agregátním vyjádření správná.

Reálná úroková míra (*real interest rate*) • Nominální úroková míra po odečtení očekávané míry inflace.

Reálné peněžní zůstatky (*real balances*) • Peněžní zůstatky dellované cenovým indexem.

Reálný cyklus (*real business cycle*) • Hospodářský cyklus vyvolávaný reálnými (nábičkovými) šoky jako jsou změny produktivity nebo změny cen energie.

Reálný domácí produkt (*real domestic product*) • Domácí produkt vyjádřený ve stálých cenách (cenách zvoleného období). V jeho změnách se odráží pouze změny produkce, nikoli změny cenové hladiny.

Reálný měnový kurz (*real exchange rate*) • Nominální měnový kurz násobený poměrem domácí a zahraniční cenové hladiny. Vyjadřuje konkurenční schopnost domácího zboží vůči zahraničnímu zboží.

Recese (*slump*) • Fáze hospodářského cyklu, kdy je domácí produkt pod potenciálním produktem a nezaměstnanost je nad přirozenou mírou. Projevuje se poklesem míry inflace (resp. poklesem cen).

Ricardova ekvivalence (*Ricardian equivalence*) • Zvýšení vládních výdajů nutující lidi ke snížení spotřeby, protože očekávají, že vláda v budoucnu zvýší daně. V důsledku toho je rozpočtový schodek vyvážen stejně velkým poklesem spotřeby.

Rovnice směny (*equation of exchange*) • Vyplyvá z transakčního přístupu 1. Fířten v kvantitativní teorii peněz. Objem peněžních transakcí za určité období se rovná nominálnímu domácího produktu za stejné období. Objem peněžních transakcí je vyjádřen jako násobek peněžní zásoby a rychlosti obrátu peněz za dané období. Rovnice je identitou, která je vždy splněna.

Rychlost obrátu peněz (*velocity of money*) • Udává, kolikrát se peníze obrátí při uskutečnění daného objemu transakcí za určité období. Důchodová rychlost obrátu vyplývá z podílu nominálního domácího produktu a peněžní zásoby.

Setrvačná inflace (*inertial inflation*) • Inflace, která se udržuje na základě inflačních očekávání. Když lidé očekávají inflaci, začínají ji již předem do svých požadovaných cen a mezd.

Solowovo reziduum (*Solow residual*) • Růstový faktor, který vyjadřuje příspěvek technologického pokroku k růstu produktu (vedle příspěvku práce a kapitálu). Nelze jej měřit přímo, pouze jako reziduum v produkční funkci.

Spotřební funkce (*consumption function*) • Funkce vyjadřující přímo, úměrou závislost spotřeby na disponibilním důchodu a nepřímo úměnou závislostí na reálné úrokové míře.

Stálý stav (*steady state*) • V neoklasické teorii růstu dlouhodobě obnovovaný stav, kdy investice jdou pouze na opoždění kapitálu a na vybavení nových pracovníků kapitálem. Neprobíhá-li technologický pokrok, kapitál na pracovníka ani produkt na pracovníka se nemění. Probíhá-li technologický pokrok (růst produktivní práce) tempem g , roste ve stálém stavu produkt na pracovníka rovněž tempem g .

Strukturální nezaměstnanost (*structural unemployment*) • Zahrnuje lidi, kteří ztratili zaměstnání v určité profesi nebo v určitém místě, a hledají nové zaměstnání v jiné profesi nebo v jiném místě. Obvykle se musejí rekvatifikovat.

Tobinovo q (*Tobin's q*) • Podíl tržní hodnoty kapitálu k reprodukčním nákladům na kapitál. Je-li Tobinovo q větší než 1, budou firmy uskutečňovat čisté investice a zvětšovat kapitál. Je-li menší než 1, bude docházet k desinvesticím a ke zmenšování kapitálu.

Transakční náklady (*transaction costs*) • Náklady na uskutečňování směnných transakcí.

Transakční zůstatky (*transaction balances*) • Peněžní zůstatky, které lidé drží z transakčních důvodů – aby mohli uskutečňovat běžné nákupy a prodeje zboží a služeb bez transakčních nákladů spojených s přeměnou méně likvidních aktiv v obehivo.

Úroková arbitráž (*interest arbitrage*) • Prodej aktiv s nižší úrokovou mírou za účelem nákupu aktiv s vyšší úrokovou mírou. Výsledkem úrokových arbitráží je tendence

k vyrovnaní úrokových měr z aktiv. Úrokový diferenciál pak představuje pouze rizikovou prémii, tj. prémii za držení rizikovějších aktiv.

Úroková parita (*interest parity*) • Měnový trh je v rovnováze, když jsou očekávané míry výnosů z domácích aktiv a ze zahraničních aktiv stejné. To je splněno tehdy, když se úrokový diferenciál rovná očekávané depreciaci, resp. apreciaci domácí měny.

Úrokový diferenciál (*interest differential*) • Rozdíl mezi domácí a zahraniční úrokovou mírou.

Veřejné úspory (*public savings*) • Rozdíl mezi příjmy a výdaji veřejných rozpočtů.

Veřejný dluh (*public debt*) • Dluh vzniklý jako kumulace schodků veřejných rozpočtů.

Vnější rovnováha (*external equilibrium*) • Situace, kdy je saldo běžného účtu platební bilance právě rovno opačnému saldu finančního účtu platební bilance. V tom případě nevzniká tlak na změnu měnového kurzu.

Všeobecná rovnováha (*general equilibrium*) • Situace, kdy jsou všechny trhy vyčísleny (jsou v rovnováze).

Výnosy z kapitálu (*return on capital*) • Přírůstek produktu na pracovníka vyvolávaný přírůstkem kapitálu na pracovníka. Pokud přírůstek kapitálu na pracovníka vyvolává stále menší přírůstek produktu na pracovníka, jedná se o klesající výnosy z kapitálu. Těmi se vyznačuje produkční funkce v neoklasické teorii růstu.

Výnosy z rozsahu (*return to scale*) • U dlouhodobé produkční funkce, kdy žádný ze vstupů není fixní, vyjadřují vztah mezi zvětšováním produkce a zvětšováním práce a kapitálu. Pokud zvětšování práce a kapitálu vyvolává proporcionální zvětšování produktu, jde o konstantní výnosy z rozsahu. Těmi se vyznačuje produkční funkce v neoklasické teorii růstu.

Walrasův zákon (*Walras law*) • Je-li v soustavě n trhů vyčísleno $(n - 1)$ trhů, pak je nutné vyčíslen i n -tý trh.

Zahraniční investice (*foreign investments*) • Nákupy zahraničních aktiv tuzemskými osobami.

Zákon jediné ceny (*law of one price*) • Cena téhož statku tenduje na všech trzích ke stejné výši. Prosaňuje se arbitrážemi, kdy obchodníci kupují výrobek na levných trzích, aby jej prodávali na dražších trzích.

Zapůjčitelné fondy (*loanable funds*) • Peněžní prostředky, které li, kdo spoří, poskytují těm, kdo je investují. Jejich zdrojem jsou soukromé úspory a veřejné úspory.

Zprostředkující čile měnové politiky (*targets of monetary policy*) • Úroková míra na kapitálovém trhu, peněžní zásoba a měnový kurz.